

Oude en nieuwe schelpen op het strand

● Halfgeknotte strandschelpen en Amerikaanse zwaardscheden bij Wijk aan Zee.

De strandwerkgroep van de KNNV-afdeling Alkmaar-Den Helder houdt al zeventien jaar bij wat er aanspoelt langs onze kust. Gedurende die tijd vielen er veel soorten en veranderingen te noteren. Van de 144 soorten gevonden schelpen worden hier enkele groepen besproken.

● Messchede Wijk aan Zee.

Daar waar de zee het land kust, ligt het strand. Een tapijt van glinsterende zandkorrels waarop het vergane zeeleven is uitgesteld. In dit weidse natuurmuseum nemen schelpen een belangrijke plaats in. Een schelp is het uitwendige skelet van een weekdier. Alleen bij inktvissen zit de schelp, meestal het rugschild genoemd, inwendig. Schelpen zijn voor negentig procent opgebouwd uit calciumcarbonaat, waardoor ze op en in een zeebodem duizenden jaren gaaf bewaard kunnen blijven. Hierdoor kan een schelp, gevonden op het strand, uit het Eemien (\pm 120.000 jaar geleden) stammen of een vers exemplaar zijn. De vormenrijkdom en grote beschikbaarheid

nodigt veel strandbezoekers uit om een eigen verzameling aan te leggen. Sinds 2006 gaat de strandwerkgroep maandelijks op excursie. De meeste bezoeken waren aan stranden in Noord-Holland, vanaf IJmuiden tot en met Texel. Bij elke excursie wordt er een vondstenlijst bijgehouden met daarop de soorten en meestal ook de aantallen waarin deze gevonden zijn. In deze periode heeft de werkgroep van 150 soorten weekdieren (Mollusca) levende exemplaren of restanten gevonden op het strand van Noord-Holland, in de vorm van schelpen, slakkenhuisjes, rugschilden, eikapsels of eisnoeren. Het betreft de volgende groepen: keverslakken (Polyplacophora, 2 soorten),

inktvissen (Cephalopoda, 5 soorten), olifantstandjes (Dentalium, 1 soort), tweekleppigen (Bivalvia, 85 soorten), (huisjes-)slakken (Gastropoda, 57 soorten) en zeenaaktslakken (Nudibranchia, 1 soort). Naast de georganiseerde bezoeken geven werkgroepleden ook losse waarnemingen door aan de coördinator die in de digitale nieuwsbrief De Knorhaan samen met de excursielijsten worden opgenomen. Van deze nieuwsbrief is inmiddels nummer 74 verschenen (17^e jaargang). De lange reeks vondstenlijsten geven inzicht in veranderingen van aangespoelde schelpen in de hele kuststrook maar kan ook plaatselijke wijzigingen door bijvoorbeeld zandsuppleties in beeld brengen.

● Van links naar rechts, grote zwaardschede, Amerikaanse zwaardschede, kleine slanke zwaardschede, messchede, klein tafelmesheft, groot tafelmesheft.

● Geruite tapijtschelp.

● Filipijnse tapijtschelp.

Herkomst en leeftijd

Bij de tweekleppigen is de herkomst en de leeftijd van de schelpen nogal divers. Vanwege zandsuppleties zijn bij Petten, Den Helder en op Texel regelmatig fossiele schelpen uit het Eemien te vinden. De meeste schelpen op de stranden stammen van de laatste 11.000 jaar, de periode na de laatste ijstijd waarin de huidige Noordzee zijn vorm kreeg. Veel van deze soorten komen nu nog levend voor langs onze kust. Door de opwarming van de zee als gevolg van klimaatverandering schuift het leefgebied van een aantal soorten op naar het noorden waardoor 'zuidelijke' schelpen steeds vaker in Noord-Holland aanspoelen. Een andere

groep betreft exoten die zich door bewuste of onbewuste versleping door de mens in onze regio hebben gevestigd. Te denken valt hier aan verplaatsing door zeevarende volken zoals de Noormannen, transport van larven met ballastwater of een introductie voor de schelpdierindustrie. Van de (huisjes-)slakken is ongeveer de helft van de gevonden soorten kleiner dan 5 mm en vrijwel alleen te vinden door schelpengruis te verzamelen en thuis te doorzoeken naar horentjes.

Van fossiel naar exoot

Om enig inzicht te geven in de variatie, leeftijd en herkomst van schelpen op het Noord-Hollandse

strand geven we binnen drie families voorbeelden waarbij de leden van oud naar nieuw zijn gerangschikt.

Strandschelpen

Enkele soorten strandschelpen (Mactridae) behoren tot de meest voorkomende schelpen op ons strand. De vaak donkerblauw gekleurde pleistocene strandschelp (*Macra stultorum plistonaeerlandica*) is een gladde, nogal bolle schelp die bij Petten, Den Helder en op Texel te vinden is in zand uit het Eemien dat daar voor suppleties gebruikt is. De grote strandschelp (*M. stultorum*), stevige strandschelp (*Spisula solida*), ovale strandschelp (*S. elliptica*) en de halfgeknotte strandschelp

• Van links naar rechts, pleistocene strandschelp, grote strandschelp, stevige strandschelp, ovale strandschelp, halfgeknotte strandschelp, Amerikaanse strandschelp, brakwaterstrandschelp.

Soort	Recent/fossiel	Algemeenheid	Trend	Vindplaats
Pleistocene strandschelp	fossiel Eemien	zeldzaam	-	suppleties + Texel
Grote strandschelp	recent	algemeen	-	alle stranden
Stevige strandschelp	recent/fossiel	vrij algemeen	-	alle stranden
Ovale strandschelp	recent/fossiel	algemeen	-	alle stranden
Halfgeknotte strandschelp	recent/fossiel	Zeer algemeen	toename	alle stranden
Amerikaanse strandschelp	recent 2017	zeldzaam	toename	Waddenkust
Brakwaterstrandschelp	recent 2005	zeldzaam	toename	Noordzeekanaal
Geruite tapijtschelp	fossiel Eemien	zeldzaam	-	suppleties
Grijze tapijtschelp	fossiel Eemien	vrij algemeen	-	suppleties + Texel
Gewone tapijtschelp	recent	algemeen	toename	alle stranden
Filipijnse tapijtschelp	recent	zeldzaam	toename	alle stranden
Amerikaanse zwaardschede	recent	zeer algemeen	stabiel	alle stranden
Grote zwaardschede	recent/fossiel	zeldzaam	toename**	alle stranden
Kleine zwaardschede	recent	vrij zeldzaam	-	alle stranden
Groot tafelmesheft	recent/fossiel	vrij zeldzaam	toename**	Bergen- Texel
Klein tafelmesheft	recent/fossiel	zeldzaam	toename**	Petten-Den Helder
Messchede	recent*/fossiel	zeldzaam	toename	Bergen-Den Helder
Sabelschede	recent/fossiel	zeldzaam	-	suppleties

* verse aangespoelde kleppen en fragmenten komen waarschijnlijk van zuidelijker gelegen gebieden.
 **vers materiaal spoelt na lange afwezigheid plaatselijk weer aan.

• Tabel. Overzicht van de in dit artikel besproken schelpen.

(*S. subtruncata*) spoelen veel aan, zowel fossiele als ook recente exemplaren. Van de stevige strandschelp betreft het vooral oudere fossiele kleppen. De Amerikaanse strandschelp (*Mulinia lateralis*) is vrij klein en heeft een dunne, bolle schelp met gelijke kleppen. Het is een exoot van Amerikaanse kusten die leeft in slibhoudende bodems. Ze is voor het eerst in 2017 in Europa aangetroffen en inmiddels op verschillende plekken langs de Waddenzee te vinden. De brakwaterstrandschelp (*Rangia cuneata*) is een exoot uit de Golf van Mexico die zich rond 2005 in het Noordzeekanaal gevestigd heeft, waarschijnlijk via de lozing van ballastwater waar larven in zaten.

Tegenwoordig is ze in veel wateren in de buurt van dat kanaal te vinden en soms spoelen ook kleppen aan buiten de sluisen van IJmuiden.

Venuschelpen en tapijtschelpen

In de familie Veneridae zijn van de tapijtschelpen vier soorten te vinden. De geruite tapijtschelp (*Ruditapes decussatus*) is een vrijwel rechthoekige schelp met een duidelijke traliewerkstructuur op het oppervlak. Ze is bij ons te vinden op de plaatsen waar ook andere Eemienfossielen aanspoelen. De grijze tapijtschelp (*Polittapes senescens*) is een stevige ovale schelp die verder herkenbaar is aan de ondiepe mantelbocht aan

de binnenzijde van de klep. Het is een veel voorkomend fossiel uit het Eemien. De soort is na dit interglaciaal (126.000-116.000 jaar geleden) niet meer teruggevonden in jongere bodemlagen waardoor het als een gidsfossiel bekend staat voor dat tijdperk. De gewone tapijtschelp (*Venerupis corrugata*) is een weekdier dat tegenwoordig levend in de Noordzee voorkomt. Nadat de schelpen lange tijd nauwelijks op de Nederlandse stranden gevonden werden, spoelen in de laatste tien jaar weer zowel schelpen als levende dieren aan op de kust. Vooral bij IJmuiden en Wijk aan Zee is de trekkans groot. De Filipijnse tapijtschelp (*Ruditapes philippinarum*) is een exoot uit de Grote

- Pleistocene strandschelp.

Oceaan. Het zijn ovaal-rechthoekige schelpen met vaak een kleurrijke tekening. De soort is in Europa ingevoerd voor de schelpdierkweek en sinds 2008 zijn er wilde populaties in de Oosterschelde. De laatste vijf jaar spoelen deze schelpen af en toe ook in Noord-Holland aan. Velen herkennen deze schelp als onmisbaar onderdeel van de paella.

Mesheften

Lange schelpen op het strand worden door badgasten vaak scheermessen genoemd. Deze naam omvat een groep van weekdieren die bestaat uit zwaardscheden, tafelmesheften, messchede en sabelschede (Pharidae en Solenidae). Zeven soorten uit deze groep komen levend voor in de Noordzee, waarvan zes al heel lang. Na de komst van de Amerikaanse zwaardschede (*Ensis leei*), rond 1980, werden de andere soorten verdrongen naar dieper water en spoelden nog maar zelden schelpen aan van de grote zwaardschede (*E. magnus*) en kleine zwaardschede (*E. ensis*). De laatste jaren zijn er echter zeer regelmatig vondsten van verse kleppen langs de hele kust, vooral tussen Bergen en Den Helder. Het groot tafelmesheft (*E. siliqua*) heeft een grote rechte schelp en werd tot voor kort voornamelijk gevonden op de meer oostelijke Waddeneilanden. Sinds 2018 zijn er echter in toeneemende mate ook meldingen van het strand tussen Camperduin en Den Helder. Hier spoelen ook hele doubletten van verse schelpen aan. Het klein tafelmesheft (*E. minor*) is nog wat rechter dan de vorige soort en heeft een meer zuidelijke verspreiding, maar ook van deze soort worden tegenwoordig dubbele kleppen gevonden langs het Hondsbosse strand. Van de messchede (*Solen marginatus*) werden voor-

- Van links naar rechts, geruite tapijtschelp, grijze tapijtschelp, gewone tapijtschelp, Filipijnse tapijtschelp.

heen regelmatig fossiele fragmenten gevonden, maar er spoelen recent ook weer verse topfragmenten aan. In 2020 lag er bij Wijk aan Zee een duidelijk aangevoerd vers doublet langs het water. De sabelschede (*Phaxas pellucidus*) heeft een kleine, dunschalige, fragiele schelp. Door de kwetsbare bouw van deze soort worden op het strand voornamelijk fragmenten gevonden.

Huisjes van de toekomst

Ook de soortensamenstelling van de andere aangespoelde tweekleppigen, (huisjes-)slakken en inktvissen laat veranderingen zien. Naast autochtone soorten betreft het hier ook op drijvende voorwerpen gehechte weekdieren en schelpen die van ver verwijderde stranden uit alle werelddelen als decoratiemateriaal of souvenir naar Nederland versleept zijn en soms weer bij ons op het strand terecht komen. Het zoeken naar schelpen en het bijhouden van de veranderingen is daardoor een blijvende bezigheid. Doorgaande

zandsuppleties, klimaatopwarming, verstekelingen bij de scheepvaart en nieuwe culinaire behoeften aan schelpdieren zullen in de komende jaren ongetwijfeld nog meer soorten brengen.

Henk Witte, witte43@gmail.com
Wilbert Kerkhof, kerkhof01@hetnet.nl

Literatuur

- BRUYNE, R.H. DE, 2020. Veldgids Schelpen, Zeeschelpen en weekdieren uit ons Noordzeegebied. KNNV Uitgeverij, Zeist, 2^e geheel herziene druk.
- BRUYNE, R.H. DE, S.J. VAN LEEUWEN, A.W. GMELIG MEYLING & R. DAAN (RED.), 2013. Schelpdieren van het Nederlandse Noordzeegebied. Ecologische atlas van de mariene weekdieren (Mollusca). Uitgeverij Tirion, Utrecht en Stichting ANEMOON, Lisse.
- WESSELINGH, F.P. & P.W. MOERDIJK (RED.), 2010. De fossiele schelpen van de Nederlandse kust. Nederlands Centrum voor Biodiversiteit Naturalis, Leiden.
- STRANDWERK GROEP KNNV REGIO AFD. ALKMAAR – DEN HELDER, 2005 – 2021. De Knorhaan nr. 1 t/m 74, digitale nieuwsbrief.